

МИГРАНТСКО ПРЕДУЗЕТНИШТВО У СВЕТЛУ ЈАВНИХ ПОЛИТИКА

ЈЕЛЕНА ПРЕДОЈЕВИЋ ДЕСПИЋ
jpredojevic-despic@idn.org.rs

ВЕСНА ЛУКИЋ
lukicbodirogav@gmail.com

Институт друштвених наука
Центар за демографска истраживања
Краљице Наталије 45, Београд, Србија

САЖЕТАК: Истраживања везе миграција и предузетништва у фокусу су научних и стручних публикација у последње две деценије. Резултати указују да предузетништво миграната омогућава бољу економску и друштвену интеграцију у новој средини, и доприноси економском развоју земље пријема, али и земље порекла. У већини западних економски развијених земаља имигранти су више предузетнички оријентисани него домаће становништво и значајно доприносе стварању нових радних места, иако се суочавају с већим административним, финансијским и социјалним препрекама у пословању. Такође, наглашава се улога институционалног контекста и могући позитиван ефекат правовременог реаговања државе у том домену. Стога се предузетништво све више укључује у миграционе политике и политике интеграције имиграната, а нарочито у традиционалним имиграционим земљама. Имајући у виду растући значај економске интеграције миграната у светлу турбулентних савремених миграционих кретања, циљ рада је да се укаже на примере добре праксе јавних политика у области мигрантског предузетништва, због његовог све већег значаја за друштвени и економски развој, као и везе земаља порекла и дестинације. У раду се разматрају примери имиграционих политика према предузетницима, и политике интеграције мигрантског становништва (имиграната и повратника) у области предузетништва. Наглашен је значај континуираног усаглашавања миграционих политика са другим сегментима јавних политика, што проширује могућности доприноса различитих група миграната економијама земаља порекла. На тај начин се развија и потпунија основа за интеграцију имиграната и повратника, али и за привлачење пожељних структура потенцијалних имиграната.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: миграције, предузетништво, интеграција, јавне политике

Веза предузетништва и миграција до пре неколико деценија изучава-на је углавном из перспективе етничког предузетништва. Самозапослење у нископродуктивном и ниско плаћеном етничком бизнису у традиционалним земљама пријема сматрано је прихватљивим начином економске интеграције имигрантског становништва које не може да нађе другу врсту запослења. Тек крајем 1970-их миграционе теорије почињу да увиђају значај економског окружења и институционалног контекста за развој предузетничких активности, врсту, величину и потенцијал предузећа миграната у односу на одређене тржишне услове [Predojević-Despić and Lukić 2018]. Такви налази су определили даља изучавања везе миграција и предузетништва ка бољем разумевању и увиђању могућности доприноса предузетника миграната привреди земље пријема, али и земље порекла. Анализе су показале да се у већини економски развијених земаља мигранти чешће упуштају у предузетничке активности и имају јачи предузетнички дух него домаће становништво. Међутим, суочавају се и са већим правним, економским и социјалним препрекама него домаће становништво (недовољно познавање рада државног апарата и правног система, као и функционисања локалног тржишта, тешкоће у приступу кредитима, обично нижи социјални капитал што доводи до нижег степена интеграције, као и ослањања углавном само на мреже сарадње и подршке с другим имигрантима, нарочито из својих земаља порекла и др.) [Predojević-Despić and Lukić 2018; Predojević-Despić et al. 2016; Lo and Teixeira 2015; Desiderio 2014]. То у већини имиграционих земаља резултира значајно нижом одрживошћу пословања и покретањем посла у нископрофитним делатностима.

Традиционалне земље пријема (САД, Канада, Аустралија) прве су препознале потребу за подстицајним мерама према предузетништву имиграната, али и за политикама привлачења страних предузетника и инвеститора. Већина економски развијених земаља следи њихов пример и дефинише различите мере јавних политика намењених интеграцији кроз самозапослење и предузетништво, али и привлачењу високостручних предузетника који кроз иновације могу да допринесу развоју и расту инвестиција у земаља пријема, нарочито у високопродуктивним и брзорастућим економским секторима. Стога је циљ овог рада да се укаже на примере добре праксе јавних политика у области мигрантског предузетништва. У раду се разматрају примери имиграционих политика према предузетницима, као и политике интеграције мигрантског становништва (имиграната и повратника) у области предузетништва углавном у великим имиграционим земљама које континуирано развијају институционални оквир у овој области. С обзиром да Србија није имиграциона земља, те да се политике и мере интеграције имиграната у друштво тек развијају, консултована је расположива малобројна домаћа литература из ове области. Истиче се и значај усаглашавања миграционих политика с другим

сегментима јавних политика, што проширује могућности доприноса различитих група миграната економијама земаља порекла.

ИМИГРАЦИОНЕ ПОЛИТИКЕ

Визне режиме, у циљу проналажења што ефикаснијег начина за привлачење миграната, који путем инвестирања и проширивања пословања могу допринети економском развоју, развијају скоро све земље. У административном смислу, имиграционе политике постављају критеријуме у односу на потенцијални економски допринос и повећање запослености за две визне категорије. Мигранти-предузетници су страни држављани којима се одобрава улазак и боравак у земљи пријема у циљу успостављања сопственог пословања или самозапошљавања. Мигрантни-инвеститори су страни држављани којима се дозвољава улазак у земљу пријема и одобрава привремено или трајно пребивалиште ради инвестирања сопственог капитала, али без обавезујућег учешћа у предузетничком ангажовању [Desiderio 2010]. Иако су путеви уласка у предузетништво мигрантског становништва разнолики, и број одобрених виза за наведене групе чини тек мали део укупног годишњег визног лимита, усавршавање критеријума и проширивање категорија за одабир заузима важно место у миграционим политикама управљања предузетничким миграцијама економски најразвијених земаља.

Традиционалне имиграционе земље прве су уврстиле предузетничке категорије у визни систем пријема (Канада и Аустралија 1970-их, а САД 1990. године). Најинтензивнији развој догодио се тек средином 2000-их, када је велики број земаља ЕУ предузетничке мигранте увео као посебну категорију у мере имиграционих политика, а традиционалне имиграционе земље развиле више различитих визних могућности за исте категорије.

Критеријуми за одабир у већини земаља су захтевни и широко постављени. Основни се односе на искуство предузетника у управљању послом, као и њиховој имовини и/или годишњем промету предузећа чији су власници. На тим критеријумима нарочито инсистирају Канада и Аустралија (нпр. најмање две године радног искуства у последњих четири или пет година – Канада; годишњи промет од пола милиона аустралијских долара или више – Аустралија; детаљан пословни план предузећа, списак трговинских партнера, финансијске прогнозе, образложење доприноса развоју привреде земље пријема – Нови Зеланд, Немачка, Швајцарска, Ирска; обезбеђивање радних места за домаће становништво – САД, Јапан, Аустрија, Белгија и др.). Већина земаља тражи познавање језика земље пријема. Неретко, критеријуми за пријем могу бити: старост и образовање подносиоца захтева, оцена могућности за интеграцију и др. Најзахтевнији критеријуми, али и најповољнији услови за добијање пребивалишта и услова пословања односе се на програме високостручних предузетника [Desiderio 2010], као што је у Аустралији „Програм за пословне таленте”, у Француској „Програм изузетног економског доприноса”, или у САД „Визни ЕБ-5 програм”.

Поред националних програма, у новије време се развијају имиграциони програми на субнационалном нивоу. За имиграцију предузетника и инвеститора значајни су визни програми региона чији је циљ развој специфичних привредних грана или превазилажење проблема у функционисању институционалног система региона. Већина виза се додељује на привременом нивоу, а основни услов је да се посао развија у региону у којем им је додељен радни боравак. Међутим, услови за добијање сталног боравка за њих и чланове њихових породица, као и мере за подршку покретању посла, обично су повољнији него у другим, имигрантима атрактивнијим деловима земље пријема. У САД за добијање визе улог за стране инвеститоре је у пола мањи у приоритетним, обично руралним, областима земље у којима је незапосленост висока [Sumption 2014]. У Аустралији држава или територије спонзоришу пословне визе, а од подносиоца молбе за визу тражи се да приложи пословни план, пружи доказ о познавању локалних услова, и обавезе се на услове који подразумевају посвећеност напретку региона у који се досељава. Неки региони у Аустралији чак подржавају потенцијалне инвеститоре и предузетнике да пре подношења захтева отпутују и упознају се са регионом у који ће се населити и инвестирати. Сматра се да је Канада највише развила регионални визни режим и прилагодила га потребама како региона, тако и потенцијалних улагача/предузетника. За тзв. „програме номинације”, региони постављају критеријуме према сопственим потребама. Кандидати не подлежу федералном бодовном систему, што је повољније за имигранте нижих образовних квалификација. Такође, у већини случајева кандидатима се додељују усељеничке визе. Регионални програми су нарочито ефикасни кад национални визни програм не функционише на задовољавајући начин, а постоји потреба за развитком одређеног дела земље, као што је то био случај у Канади средином 2000-их [Sumption 2014].

Наведене мере показују да је циљ земаља пријема да развијају мере које ће да привуку предузетнике и инвеститоре са што адекватнијим људским и финансијским капиталом у циљу развитка пословања и доприноса економском развоју [Desiderio 2014]. Међутим, циљ одређених мера је и да се заштите домаћи предузетници и samozапослени радници, као и одређене делатности тако што се спречава инвестирање и развитак пословања у одређеним привредним секторима [Desiderio 2010]. На пример, одобравање сталног боравка у Канади за samozапослене могуће је једино у пољопривреди, спорту и уметности. У Јапану страни инвеститори и менаџери не могу да се баве правним и рачуноводственим услугама, док у Чешкој предузеће у пољопривреди може да оснује само имигрант са одобреним сталним боравком. У Аустралији власници иностраних предузећа која се баве пружањем професионалних, техничких или трговинских услуга не могу да се кандидују за добијање предузетничке визе. Неке земље, као нпр. Аустрија, Швајцарска и САД имају прописане годишње квоте за анализиране категорије [Desiderio 2010]. Такође, циљ сталног унапређивања имиграционих мера је и да се спрече тзв. лажни инвеститори у злоупотребама система. Неретко се наводи пример Чешке Репу-

блике, која је морала значајно да пооштри критеријуме за пријем предузетника, јер је током 1990-их заступала политику отворених врата за стране предузетнике. Током економске кризе крајем 2000-их, већина тих предузетника је затворила предузећа, али је остала у земљи пријема, јер им је додељен стални боравак [Desiderio 2014].

На посебну категорију визних погодности могу да рачунају потенцијални предузетници из земаља с којима земља пријема има потписане билатералне уговоре или друге врсте споразума. Неке земље се највише ослањају на те специфичне и поједностављене начине пријема. САД додељује највећи број предузетничких виза држављанима земаља потписница Уговора о пријатељству, трговини и пловидби. Те визе се увек издају на кратак рок (две године), али се могу неограничено продужавати [Desiderio 2010]. И ЕУ је на сличан начин регулисала пословање предузетника међу својим земљама чланицама [Engblom 2011]. Њихови предузетници не подлежу националном законодавству за странце, и могу пословати на територији ЕУ. Пре 1999. ова погодност је важила само за земље чланице ЕУ, док је након тога донета уредба да и чланице кандидати за чланство у ЕУ имају право развитка посла или samozапослења на територији ЕУ. Међутим, у пракси слобода оснивања и пружања услуга неретко бива само делимично примењивана како би се земље чланице ЕУ увериле да држављани земаља кандидата не би злоупотребили дате погодности у циљу тражења плаћеног посла код послодавца [Desiderio 2010]. Посебне погодности пружају и међународни споразуми о слободној трговини, као нпр. NAFTA, јер се на тај начин подстиче сарадња између земаља потписница, што укључује и предузетничку делатност на привременом нивоу која не подлеже визном режиму. На тај начин се подстиче и транснационално предузетништво, и у том смислу лакши трансфер социјалног и људског, а не само финансијског капитала, у различитим правцима, укључујући и земље порекла, и даје простора за развитак земаља на периферији миграционог система.

Како би се што боље разумео комплексан однос између миграција у друштвеног развитка, како на националном, тако и на међународном нивоу, потребно је пратити и промене у миграционим политикама и поредити их у дужем временском периоду. Развитак релевантних база имиграционих политика (IMPIC¹, IMPALA², DEMIG³) у најважнијим земљама пријема, које посматрају и упоређују мере имиграционих политика кроз различите категорије, укључујући и категорију предузетника и инвеститора, помаже да се потпуније сагледа на који начин миграционе политике утичу на промене миграционих токова: њиховог обима, састава, времена и праваца [Weine et al. 2016]. Међутим, како би се субјективне процене тзв. политичких чињеница свеле на минимум, веома је важно анализирати и доносити мере јавних политика засноване на теоријским разматрањима [de Haas et al. 2015: 17].

¹ Immigration Policies in Comparison

² International Migration Policy And Law Analysis

³ Determinants of International Migration

ПОЛИТИКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ ИМИГРАНТСКОГ СТАНОВНИШТВА У ОБЛАСТИ ПРЕДУЗЕТНИШТВА

Економска интеграција сматра се важним аспектом интеграције имиграната у друштво [Jones et al. 2012; Лукић 2016]. Недостатак финансијског и социјалног капитала као и одговарајућих квалификација и вештина, непризнавање диплома, непознавање језика земље пријема и дискриминација, неке су од препрека за успешну економску интеграцију имиграната, што води ка сиромаштву и друштвеној искључености ове групе становништва. Управо је немогућност проналаска адекватног или било којег вида запослења на тржишту рада земље пријема често узрок уласка имиграната у предузетништво [Predojević-Despić and Lukić 2018]. Отуда се међу релевантним индикаторима интеграције на тржишту рада европских земаља поред стопе незапослености, удела у одређеним занимањима и висине прихода налазе и удео samozапослених и удео запослених наспрам предузетника [Council of Europe, 1997]. Такође, у Европи се убрзано развијају мере политика усмерених на предузетништво и samozапосљавање имиграната. Подстицање имигрантског предузетништва, као пута ка економској независности и социјалној интеграцији је међу приоритетима Акционог плана за интеграцију држављана трећих земаља Европске комисије из 2016. године [European Commission 2016].

Интеграција имиграната на тржишту рада један је од аспеката структурне интеграције овог становништва, те осим од самих имиграната и њиховог знања и вештина зависи и од структурних баријера (које су у вези с начином уласка имигранта у земљу и његовим законским статусом) и постојећег окружења. Закони и регулативе могу и позитивно и негативно да делују на улазак имиграната у предузетништво и одређене секторе економије и опстанак њиховог бизниса. Анализа мера и програма подршке етничког предузетништва у 32 европске земље показала је да су ове мере заступљеније у традиционално имигрантским западноевропским земљама, нешто мање у јужноевропским а најмање у источноевропским земљама [Van Niekerk et al. 2008]. Према бази политика интеграције имиграната (MIREX) нове европске миграционе земље у скорије време су се отвориле ка подстицају имигрантског предузетништва (Грчка, Мађарска, Пољска). Међутим, још увек се запажа недовољна информисаност имиграната о њиховим правима као и о могућностима за оснивање предузетничке делатности [Migrant Integration Policy Index, 2015]. За успешну интеграцију имиграната у економске токове веома је значајна и дужина боравка у земљи пријема. Наиме, потребно је време за развој социјалног капитала и неформалних контаката који олакшавају сналажење на новом тржишту рада [Лукић 2016]. Истраживање спроведено у Аустралији на репрезентативном узорку показује да је врло важно предузети мере које би подстакле и подржале имигранте на почетку пута ка предузетништву, у првим фазама миграције, када је приметно њихово економско заостајање. Предложене мере укључују информисање имиграната о аустралијском пословном окружењу, изједначавање бирократских процедура за покретање бизниса за имигранте и локално становништво, кредитирање/

додатна обука имиграната заинтересованих за улазак у предузетништво и друго [Mahuteau et al. 2014].

С обзиром на сложеност и вишедимензионалност просеца интеграције имиграната, велики је број укључених интересних страна али и нивоа управљања, када су у питању различите мере интеграције. С тим у вези, мада се релевантне мере примењују локално, политике интеграције имиграната и политике запошљавања доносе се махом на националном нивоу. У многим земљама ЕУ, осим у Француској, ове националне надлежности се могу пренети на регионални и локални ниво, и прилагодити им се. Такође, надлежности међу различитим нивоима управљања нису исте у свим земљама ни када је реч о имигрантском предузетништву које има подршку на националном нивоу у Финској и Португалији, регионалном и општинском у Немачкој а општинском у Грчкој, Италији, Холандији и Шпанији [Hooper et al. 2017]. Мере подстицања и промовисања имигрантског предузетништва могу бити у оквиру општих мера интеграције имиграната али и у оквиру мера које имају за циљ развој регионалних или локалних средина. Тако су сервиси за подршку предузетничким активностима у Португалији у оквиру формата „све на једном месту” – *one stop shop* у Националним центрима за подршку имиграната, док се у Француској подршка имигрантима предузетницима нуди кроз програме развоја економски неразвијених региона с циљем социјалне кохезије пре него интеграције имиграната [Reis 2010; Desiderio 2014]. Међутим, за имигранте су корисни чак и програми усмерени на смањивање препрека за улазак у предузетништво и подстицај предузетништва уопште, уколико су им доступни. Мере релевантне за имигрантско предузетништво било у оквиру општих или посебних политика захтевају сарадњу и координацију различитих сектора и нивоа управљања. Према Билгилију и сар. [Bilgili et al. 2015] подстицање стицања држављанства, сигурног пребивалишта и породичног живота имају позитивне ефекте на побољшање резултата на тржишту рада одређених група имиграната.

Осим специфичности националног и локалног контекста, на имигрантско предузетништво могу да утичу препреке или преференције специфичних група становништва било да је реч о законским баријерама за улазак тражилаца азила и избеглица у предузетништво или већој склоности одређене старосне, полне или етничке групе ка предузетништву. Стога, различите категорије имигрантског становништва и различити сектори предузетништва захтевају и различит приступ приликом формулисања подстицајних мера за имигрантско предузетништво. Такође, мере за подстицај имигрантског предузетништва, с циљем националног и локалног економског развоја али и боље интеграције имиграната у друштво, морају да уваже и географски/просторни аспект. Истраживања указују да се пословне стратегије и баријере предузетника имиграната у малим и средњим градовима могу разликовати од оних у великим метрополама, у смислу изолованости, мањих пословних могућности и неодговарајуће пословне инфраструктуре али и инфраструктуре за смештај/интеграцију имиграната које мањи градови нуде [Lo and Teixeira 2015].

Када је у питању формулисање политика од значаја за интеграцију имиграната запажа се тренд растућег значаја локалног нивоа. То је посебно изражено у случају великих европских градова. Лондон, Берлин, Беч, Барселона, Хелсинки, Ротердам и други већи урбани центри развијају своје политике интеграције имиграната уопште, али и мере ка предузетништву. Неки градови услуге подршке предузетништву нуде и на језицима имиграната. У Берлину се преко Привредне коморе избеглицама са предузетничким искуством нуде часови на немачком и арапском језику. Они полазницима омогућавају да се упознају са законским оквиром уласка у предузетништво али и да се упознају с другим локалним предузетницима [Desiderio 2016]. С повећањем бројности различитих пројеката везаних за економску интеграцију и интеграцију имиграната уопште, расте свест о потреби праћења и евалуације ефеката ових пракси и иницијатива у смислу бројности корисника, али и њиховог напретка. Формирају се разне мреже и форуми локалних заједница, преко којих се врши хоризонтална размена знања и добрих пракси у области интеграције имиграната на тржишту рада и предузетништва, као средства за економску интеграцију имиграната. Овакав транснационални приступ питању интеграције нарочито је значајан за градове који до сада нису имали искуство са интеграцијом имиграната [Hooper et al. 2017; Scholten and Penninx 2016].

Међу 22 новија примера добре праксе у подстицању и подржавању имигрантског предузетништва налази се и пројекат „Рурална и пољопривредна интеграција у подржавајућој околини, 2009–2013 (RAISE)” из Србије, намењен избеглицама из бивших република СФРЈ и интерно расељеним лицима који живе у колективним центрима. Циљ пројекта је био да се кроз оснивање малих предузећа у области пољопривреде и руротворина, постигне њихова економска и социјална интеграција, али и психолошка подршка током транзиције од колективног ка индивидуалном смештају. У пројекат је био укључен велики број интересних страна, а саму реализацију олакшало је постојање законског оквира који препознаје ову групу миграната [Migrant Integration Policy Index, 2016].

Осим у процесу интеграције имиграната, предузетништво има важну улогу и у реинтеграцији повратника у земљу порекла. Повратници су често више предузетнички оријентисани у односу на домицилно становништво, при том се ослањајући на финансијски, хумани, социјални и технолошки капитал стечен током миграционог искуства. Као земље које примењују различите политике подстицања повратничког предузетништва могу се издвојити Кина и Индија. У обе земље се на регионалном нивоу убрзано развијају специјалне економске зоне и технолошки центри (инкубатори) за развитак предузетништва. Путем пословних олакшица, као што су повољни услови за изнајмљивање пословног простора, изузеће од плаћања пореза или повољне кредитне могућности, привлачи се финансијски и људски капитал повратника, нарочито оних који имају већ развијене послове у земљама пријема, што доприноси регионалном развоју [Debnath 2016]. С обзиром да се углавном развијају предузећа из сектора информационо-комуникационих технологија, подстиче се и транснацио-

нално пословање и повезивање домаћих предузећа са иностраним тржиштима. Међутим, упркос подстицајима повратничком передузетништву, различита истраживања су показала да значајне ефекте на развитак земаља порекла, на националном и регионалном нивоу, могу да омогуће само мере миграционе политике које се развијају у складу с потребама на тржишту рада, као и њихово континуирано усаглашавање с другим сегментима јавних политика [Debnath 2016; Desiderio 2010; Jonkers 2008; Zweig 2004]. То потврђује и истраживање о транснационалном предузетништву повратника у Србију и Албанију [Predojević-Despić et al. 2016], које је показало да у нашој земљи није развијена свест о потреби формулисања мера посебно намењених развоју имигрантског и/или повратничког предузетништва, као ни о потенцијалној вишеструкој добробити за друштвени развитак. Учесници у истраживању сматрају да интензивније проширивање пословања у земљама порекла може да се постигне кроз развитак подстицајног пословног окружења: стабилног друштвеног и економског система, јачање институција, унапређење саобраћајне и информатичке инфраструктуре, пословне климе и културе предузетништва.

ЗАКЉУЧАК

Институционални контекст представља неизоставни елемент у бољем разумевању комплексног односа између миграција и предузетништва. Основна два правца развоја политика у овој области односе се на привлачење предузетника и подстицање њихових делатности кроз имиграционе режиме, као и политике (ре)интеграције имигрантског становништва (имиграната и повратника).

Традиционалне имиграционе земље, а у последњих десетак година и друге економски развијене земље, интензивно унапређују јавне политике усмерене ка имигрантском предузетништву. Циљане мере које су разматране у овом раду доприносе земљама пријема на два начина: кроз бољу економску и социјалну интеграцију имиграната, нарочито осетљивих и слабије образованих имигрантских група; као и кроз допринос привреди путем директних страних инвестиција и обезбеђивање нових радних места.

Ефекти имигрантског предузетништва нарочито су важни за локалне средине односно регионе који су мање конкурентни. Ова врста предузетништва дугорочно има и шире транснационалне ефекте са добробитима и за земљу порекла. То се нарочито односи на могућности унапређења организације и јавног и приватног сектора, јер транснационални мигранти и повратници успостављају предузетништво значајно примењујући пословне механизме и стратегије научене у економски развијеним земљама пријема.

Поред мера јавних политика усмерених на омогућавање што повољнијих услова за развитак предузетништва имиграната, запајају се и мере заштите пословања домаћих предузетника, samozапослених или приоритетних економских сектора, као и спречавања злоупотребе система од стране тзв. лажних предузетника.

Билатерални уговори и друге врсте међународних споразума представљају недовољно искоришћен потенцијал за интензивнији развитак

савремених видова мигрантског предузетништва, нарочито у домену нових технологија.

Приликом доношења одговарајућих општих и посебних политика интеграције имиграната и припадајућих мера треба уважити специфичности појединих категорија имигрантског становништва за улазак у предузетништво. Не треба занемарити ни различита структурна ограничења као што су могућности за укључивање имиграната на тржиште рада и просторни/насељски контекст.

Хоризонтална и вертикална сарадња и размена знања и искустава између различитих нивоа управљања показала се као веома добра пракса када је у питању имигрантско предузетништво. Наставак систематског праћења и евалуације иницијатива усмерених ка имигрантском предузетништву и њихових ефеката, водиће ка формулисању још бољих мера државе за искоришћење потенцијала ове врсте делатности. У том смислу, континуирано унапређивање релевантних база имиграционих политика, које садрже и информације о миграцијама предузетника је од великог значаја.

Ипак, за прилагођене мере на различитим нивоима потребна су и шира проучавања о карактеристикама имигрантског предузетништва, путевима уласка имиграната у предузетништво, специфичностима њиховог пословања и начинима даљег ширења бизниса ка новим брзорастућим тржиштима, као и начинима повезивања региона порекла и дестинације кроз превазилажење препрека и коришћење пословних могућности у тзв. транснационалном простору.

На крају, али не и на последњем месту, ради што објективнијег сагледавања међусобног утицаја институционалног контекста и миграција предузетника, потребно је све јавне политике у овом домену у што већој мери базирати на теоријским и емпиријским резултатима.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Лукић, Весна (2016). Интеграција присилних миграната из бивших република СФРЈ на тржиште рада у Србији. *Демографија*, 13: 83–94.
- Beine Michel; Anna Boucher, Brian Burgoon, Mary Crock, Justin Gest, Michael Hiscox, Patrick McGovern, Hillel Rapoport, Joep Schaper, Eiko Thielemann (2016). Comparing Immigration Policies: An Overview from the IMPALA Database. *International Migration Review*, 50(4): 827–863.
- Bilgili, Özge; Thomas Huddleston and Ane-linde Joki (2015). *The Dynamics between Integration Policies and Outcomes: A Synthesis of the Literature*. Brussels: Migration Policy Group.
- De Haas, Hein; Katharina Natter and Simona Vezzoli (2015). Conceptualizing and measuring migration policy change. *Comparative Migration Studies*, 3(15): 1–21.
- Desiderio, Maria Vincenza (2010). Migration Policies in OECD Countries to Manage the Migration of Foreign Entrepreneurs and Investors. In: OECD (Ed.), *Open for Business: Migrant Entrepreneurship in OECD Countries*. Paris: OECD.
- Desiderio, Maria Vincenza (2014). *Policies to support immigrant entrepreneurship*. Brussels: MPI.
- Desiderio, Maria Vincenza (2016). *Integrating Refugees into Host Countries' Labor Markets: Challenges and Policy Options*. Washington, D.C: Migration Policy Institute.

- Engblom, Samuel (2011). Labour migration, trade in services, equal treatment, the role of the EU. In: J. Karlsson and L. Pelling (Eds.), *Moving Beyond Demographics – Perspectives for a Common European Migration Policy*, 69–85.
- Jones, Trevor; Stella Mascarenhas-Keyes and Monder Ram (2012). The ethnic entrepreneurial tradition. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38(1): 93–109.
- Jonkers, Koen (2008). A Comparative Study of Return Migration Policies Targeting the Highly Skilled in Four Major Sending Countries. MIREM Analytical Report. Florence: European University Institute.
- Lo, Lucia and Carlos Teixeira (2015). Immigrants doing business in a mid-sized Canadian city: Challenges, opportunities and local strategies in Kelowna, B.C. *Growth and Change*, 46(4): 631–653.
- Mahuteau, Stéphane; Matloob Piracha, Massimiliano Tani, Vaira Lucero (2014). Immigration policy and entrepreneurship. *International Migration*, 52(2): 53–65.
- Oliveira, Catarina Reis (2010). The determinants of immigrant entrepreneurship and employment creation in Portugal. In: OECD (Ed.), *Open for Business: Migrant Entrepreneurship in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing, 125–148.
- Predojević-Despić, Jelena; Tanja Pavlov, Svetlana Milutinović and Brikena Balli (2016). Transnational Entrepreneurs in Western Balkans: A comparative study of Serbian and Albanian migrants and returnees. In: R. Nadler, Z. Kovács, B. Glorius and T. Lang (Ed.), *Return Migration and Regional Development in Europe: Mobility Against the Stream*. London: Palgrave Macmillan, 111–127.
- Predojević-Despić, Jelena and Vesna Lukić (2018). Entrepreneurship as a mode of integration: Experiences of former refugees in Belgrade, Serbia. *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 66(3).
- Scholten, Peter and Rinus Penninx (2016). The Multilevel Governance of Migration and Integration. In: B. Garcès-Mascarenñas, R. Penninx (Eds.), *Integration Processes and Policies in Europe*, Heidelberg: Springer, 91–108.
- Sumption, Madeleine (2014). *Giving Cities and Regions a Voice in Immigration Policy: Can National Policies Meet Local Demand?* Washington, DC: Migration Policy Institute.
- Van Niekerk, Mies; Jan Rath, Jan et al. (2008). *Entrepreneurial Diversity in a Unified Europe. Ethnic Minority Entrepreneurship/Migrant Entrepreneurship*. Brussels: European Commission, DG Enterprise and Industry.
- Zweig, David; Stanley Rosen and Chen Changgui (2004). Globalization and Transnational Human Capital: Overseas and Returnee Scholars to China. *China Quarterly*, 179: 735–757.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- Council of Europe (1997). *Measurement and Indicators of Integration*. Council of Europe. Dostupno na: http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/documentation/Series_Community_Relations/Measurement_indicators_integration_en.pdf. Pristupljeno: 28. 8. 2018.
- Debnath, Priyanka (2016). *Leveraging Return Migration for Development: The Role of Co-countries of Origin – A Literature Review*. *Knomad Working Paper, 17*. World Bank Group. Dostupno na: <https://www.knomad.org/publication/leveraging-return-migration-development-role-countries-origin-literature-review>. Pristupljeno: 28. 8. 2018.
- European Commission (2016). Action Plan on the integration of third country nationals. Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160607/communication_action_plan_integration_third-country_nationals_en.pdf. Pristupljeno: 28. 8. 2018.
- Evaluation and Analysis of Good Practices in Promoting and Supporting Migrant Entrepreneurship. (2016). VVA Consulting. Dostupno na: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/18421>. Pristupljeno: 28. 8. 2018.

- Hooper, Kate; Maria Vincenza Desiderio and Brian Salant (2017). Improving the Labour Market Integration of Migrants and Refugees: Empowering Cities through Better Use of EU Instruments. Brussels: Migration Policy Institute. Dostupno na: Europe <https://www.migrationpolicy.org/research/improving-labour-market-integration-migrants-and-refugees-empowering-cities-through-better>. Pristupljeno: 28. 8. 2018.
- Migrant Integration Policy Index 2015. (2015). MIPEX. Brussels: Migration Policy Group. Dostupno na: <http://mipex.eu/sites/default/files/downloads/files/mipex-2015-book-a5.pdf>. Pristupljeno: 28. 8. 2018.

REVIEW SCIENTIFIC PAPER

MIGRANT ENTREPRENEURSHIP IN THE LIGHT OF PUBLIC POLICIES

by

JELENA PREDOJEVIĆ-DESPIĆ
jpredojevic-despic@idn.org.rs

VESNA LUKIĆ
lukicbodirogav@gmail.com

Institute of Social Sciences
Centre for Demographic Research
Kraljice Natalije 45, Belgrade, Serbia

SUMMARY: Researching the link between migration and entrepreneurship has been in the focus of scientific and professional publications in the last two decades. The results indicate that migrant entrepreneurship allows for better economic and social integration in the new environment and contributes to the economic development of both the receiving country and the country of origin. In the majority of Western, economically developed countries, immigrants are more entrepreneurially oriented than the domestic population and significantly contribute to the creation of new jobs, although they face greater administrative, financial and social obstacles in doing business. In addition, the role of the institutional context is emphasized, as well as the possible positive effect of the state's timely response in that area. Therefore, entrepreneurship is increasingly involved in migration and integration policies of immigrants, especially in traditional immigration countries.

Taking into account the growing importance of economic integration of migrants in the light of turbulent contemporary migration movements, the aim of the paper is to point to good examples of migrant entrepreneurship public policy measures, given its increasing impact on the social and economic development and the ties between the countries of origin and destination. The paper deals with examples of immigration policies for entrepreneurs, as well as integration policies for migrant population (immigrants and returnees) in the field of entrepreneurship. It emphasises the importance of regular harmonisation of migration policies with other segments of public policies, which extends the possibility for different groups of migrants to contribute to the economies of the countries of origin. In this way, a more complete basis for integration of immigrants and returnees is being developed, but also for attracting the desirable structures of potential immigrants.

KEYWORDS: migration, entrepreneurship, integration, public policies